

PRAGOVORICA RITUALA V DRAMATIKI RUDIJA ŠELIGA

Govorica rituala ima v Šeligovi dramatici pomembno stilno vlogo, saj predstavlja pozabljen praizvir govornice kot emocionalne vezi med človekom in kozmosom. Prvinska funkcija govornice je klic, nagovor, ki vabi v sobivanje človeka smrtnika in vse reči, ki so se nekoč odgodile, vendar so prisotne kot sestavni del kozmosa. Zato je govornica rituala simbolna mitična govornica in opozarja na čas, ki ga še ni oblikoval strogi racionalizem potrošniške družbe.

ritual, govornica rituala, simbolika, stilna vloga rituala, Rudi Šeligo

The language of ritual has a vital stylistic role in Šeligo's dramatic works, because it represents the forgotten primeval source of language as the emotional link between man and the cosmos. The primary function of language is the call, the urge which entices the cohabitation of mortal man and all things which once come to pass yet are still present as an integral part of the cosmos. Therefore the language of rituals is a symbolic, mythical language and focuses on the time when it was not yet formed by the strict rationalism of a consumer society.

ritual, language of ritual, symbolic, vital stylistic role of ritual, Rudi Šeligo

Sporočilnost rituala je pomemben element Šeligovega ustvarjalnega opusa, razkriva pa se v dveh temeljnih funkcijah: kot pozabljena ritualna govornica, ki jo spremlja nebesedni govor glasbe in plesa, ter kot drastično nasprotje čustveno praznega vsakdanjega sporazumevanja. Pozabljena ritualna govornica je namreč v svojem najglobljem pomenu pozabljena emocionalnost v času tehnokracije in stroge racionalnosti, zato je njena usoda nujno usoda časa, v katerem je utihnil klic kot temeljni element človekovega emocionalnega razmerja do sveta.

Govornica rituala ima v Šeligovem delu zelo širok razpon, zato se bo potrebno omejiti na besedilo, v katerem je ta problematika najbolj eksplicitna: na dramo *Čarovnica iz Zgornje Davče* (1977). Osrednji del dramskega dogajanja predstavlja dionizična obrednost, v kateri se zlijeta v celovitost človek in temni gon zemlje. V eno ju povežeta obredna govornica simbolov in glasba, ki je nekoč spremljala dionizični ritual – izhodišče grške tragedije. Vračanje v dionizično obrednost pomeni v Šeligovi drami prestop časovne dimenzije, ukinjanje prisotne stehnziranosti in racionalnega upovedovanja, ki se odraža v pretirani uporabi tehničnih izrazov, vsakdanjih fraz ter govornih banalitet, predvsem zmerjank, ki drastično poudarjajo

usodno razklanost človeškega sobivanja. Ritualna govornica Šeligove dramske junakinje Darinke, čarovnice iz Zgornje Davče, temelji na simbolično zasnovanem klicu, ki želi povabiti v prisotnost davno pozabljen čas emocionalnega razmerja do sveta. Ker je poslanstvo Darinkine govornice klic kot vabilo v sobivanje, bo potrebno opozoriti na tisto filozofsko misel, ki razkriva temeljno poslanstvo človeške govornice kot klic po sobivanju med svetom, bogovi, človekom in rečmi. Obrniti se bo torej treba k dvema temeljnima deloma Martina Heideggerja: *Bit in čas* in *Na poti do govornice*, kjer je izpostavljeno razmerje med emocionalno in racionalno govornico, razmerje, ki tvori izhodišče Šeligovi drami *Čarovnica iz Zgornje Davče*.

Šeligova drama odpira vrsto vprašanj, ki se nanašajo na temeljno poslanstvo človeške govornice, pravzaprav na njeno tragično nemoč, da bi izstopila iz okvira trdne racionalnosti in se ponovno približala svojemu izvornemu poslanstvu, klicu po sobivanju. Zato je v njeno izhodišče postavljeno vprašanje, zakaj je postala človeška govornica izpraznjena do stopnje banalnih fraz, kdaj je v njej potihnila vsaka sled emocionalnosti, da je osrednje mesto medsebojnega sporazumevanja prevzelo besedje banalne tehnične potrošnje. Na ta vprašanje je mogoče odgovoriti tako, da se približamo fenomenološki misli Martina Heideggerja, ki je v izhodišču svoje razprave o govornici postavil problem človekove biti in njene odsotnosti. Heidegger povezuje govornico s tragiko odsotne biti, kajti bivanjski prostor, v katerem je bit odsotna, je prostor prazne govornice, zgolj »govoričenja«, ki mu daje poseben pečat besedje potrošništva. Približati se govornici v njenem izvoru pa pomeni za Heideggerja odkriti pozabljen klic po biti, poseči v mitičnost, ki se razkriva kot govornica simbolov. Med fenomen govornice kot nagovora biti in med izpraznjenost bivanjske govornice bo zajeto razmišljanje o Šeligovi drami, kjer pripada osrednje mesto ritualu kot klicu po biti v njeni odsotnosti. Ritual je v dramskem dogajanju neposredna prisotnost dionizične biti, njene eruptivne emocionalnosti, ki transcendirata bivanjski prostor s klicem, s krikom, ki zdužuje v sebi besedo, zvok in gib v ekstazo mitične pragovornice.

V Heideggerjevem delu *Bit in čas* je izpostavljena misel o biti in njeni odsotnosti. Odsotnost biti je temeljna tragična izkušnja, ki sega v konec dionizičnega mita. Čas sokratikov postane namreč čas strogega racionalizma, ki potisne v pozabo bit kot temeljno emocionalno naravnost. Bivanjski prostor, ki postane izpraznjen in tragično razklan v ontološki diferenci, v razliki med bitjo in bivanjem, se oblikuje v prostor nasilja, manipulacije, v njem ni več prostora za sobit kot skrb za drugega. Prostor odsotne biti je zato prostor popolne ogroženosti in alienacije, kjer tudi govornica izgubi svojo izvorno funkcijo, ki se imenuje nagovor biti. Kakšna je torej govornica, ki je v svojem najglobljem pomenu nagovor biti? Odgovor na to vprašanje prinaša Heideggerjeva razprava, ki razkriva govornico v njenem praznovoru, to je delo *Na poti do govornice*. V tem razmišljanju izhaja Heidegger iz pesništva, ko razvija svojo filozofsko tezo o govornici in njenem izvoru.

Heidegger v svoji študiji najprej izpostavi razmerje, v katerem se kot bivajoči nahajamo; to je razmerje reči : svet. Svet razlaga Heidegger kot zedinjeno četverje

neba, zemlje, bogov in smrtnikov. In prav ta svet, kot zedinjeno četverje, poklanja reči. Reči, ki so bile poklonjene, pa so tudi odhajale, so se odgodile, kar imenuje Heidegger odgodje. Reči, ki so se odgodile, je potrebno priklicati nazaj v prisotnost, da se ponovno dogodijo v dogodju. Heidegger zato izpostavlja tri faze odhajanja in vračanja reči: postavje, s katerim so reči postavljene, odgodje, s katerim se odgodijo, in dogodje, v katerem se ponovno dogodijo. V zvezi s temi fazami pa je potrebno poudariti naslednje: prvotno poklanjanje reči je bilo porušeno s postavljenjem, pri čemer misli Heidegger na tehničnost, ki deluje destruktivno. Zaradi postavja, ki je nasilno, so se reči odgodile v odgodju. Zato mora priti do dogodja, v katerem bodo reči na novo poklonjene. Reči, kot jih razume Heidegger, niso tehnični izdelki, temveč so dar četverja, zato imajo svojo bit, medtem ko so tehnični izdelki v svet samo postavljeni. Do reči, ki so poklonjene, zavzemamo čisto drugačno relacijo, ki presega ozek okvir bivajočega in ga transcendirata. Poklonjene reči so namreč v svoji izvornosti simboli, ki imajo svojo govorico, zato Heidegger lahko zapiše sintagmo: govorica govori. Naj služi za ilustracijo odlomek iz Proustovega romana *V Swannovem svetu*:

Keltsko verovanje, ki se mi zdi zelo modro, trdi, da so duše pokojnikov ujete v kakšnem nižjem bitju, v živali, rastlini ali celo v mrtvem predmetu, in da so za nas izgubljene vse do dneva, ki ga marsikdo nikoli ne dočaka, do dneva, ko gremo po naključju mimo drevesa ali ko dobimo v last predmet, ki jim je ječa. Tedaj vzdrhte in nas pokličejo, in če jih prepoznamo, se čar odčara. Ker smo jih odrešili, so premagale smrt, zato se lahko vrnejo in žive z nami. (Proust 1987: 146.)

Ta odlomek nas postavlja v razmerje reči : svet, zato je mogoče ugotoviti naslednje: svet poklanja reči in reči so kot tisto poklonjeno, kot dar, nekaj presegaajočega, transcendentnega, so prisotnost jasnine biti, kot ugotavlja Heidegger. Vendar pa se mora prisotnost šele dogoditi, da bodo reči prisotne kot dogodje. Reči, ki so bile odstranjene s postavljenjem, morajo biti priklicane iz odgodja v dogodje. Ker je to klicanje naloga govorice kot nagovora biti, se je potrebno vprašati, kaj je torej bistvo govorice. Tega vprašanja se Heidegger loteva z vidika tubiti in zapiše misel, da ima človek prebivališče svoje tubiti v govorici, vendar pa se običajno tega ne zavedamo. Če bi nas namreč kdo vprašal, kaj vemo o svoji govorici, bi takoj poiskali kakšno zanesljivo definicijo. Vendar pa bi z definicijo ne mogli doumeti bistva govorice, ki je skrito v besedi. Heidegger ugotavlja, da je beseda vez med človekom in bitjo, beseda je izvor govorice, bit vsega, kar je, prebiva v besedi. S tem Heidegger poudari misel, da je človeška govorica prazna, kadar ne nudi prebivališča biti. Vse definicije in sklicevanje na normo je zgolj zunanje razumevanje govorice, ki ne vodi do njenega bistva, do bitne besede. Heidegger zapiše zanimivo misel, da spadata beseda in govorica v skrivnostno pokrajino, ki jo natančno poznajo samo pesniki, kajti pesniška govorica išče bitne besede v simboliki kot mitično skrivnostnem izvoru. Simboli so prazvir, skrit v rečeh, ki nagovorijo smrtnika s svojo govorico.

S temi mislimi se je mogoče približati govorici rituala, ki je v Šeligovi drami zasnovan kot klicanje biti iz odgodja v dogodje, da bi klic smrtnika ponovno vzpostavil pozabljeno vez med svetom in rečmi. Iz teh razlogov je ritual postavljen v vrh dramskega dogajanja in opravlja dvojno funkcijo: kot dramaturški element predstavlja časovni in miljejski preskok iz sedanosti v mitičnost, kot stilni element pa daje celotnemu kontekstu pečat poetičnosti, saj je dramski dialog pretrgan z občutljivo pesniško govorico, ki transcendira meje bivajočega in s pomočjo simbolne mitične govorice vzpostavlja novo emocionalno vez v razmerje med svetom in rečmi

Pragovorico rituala je dramatik naklonil glavni junakinji Darinki, čarovnici iz Zgornje Davče, zaradi njene izjemne pozicije v dramskem dogajanju. Darinka je namreč vztrajna upornica proti normiranemu bivanjskemu prostoru, ki mu daje poseben pečat praznost sporazumevanja. Njeni napori, da bi v strogo stehnziranost in racionalnost priklicala pozabljen dar emocije, se končajo z brutalnim nasiljem. Darinka si sama poišče izhod: z ritualno govorico ukinja bivanjski prostor tako, da ga spreminja v nove dimenzije, ga transcendira v izvornost razmerja med smrtnikom in rečmi. Scenski jezik, ki spremlja ta preobrat, je samo ustrezen kolorit za klic, s katerim Darinka v svoji simbolni govorici ukinja determiniranost in kliče bit v prisotnost. Darinkino klicanje se začne z izganjanjem urokov, ki so se je polastili v svetu potrošništva. Izgon urokov opravlja Darinka z velelniki ljudskega zagovora, da izžene iz sebe »termonuklearno fisijo, tapete, husquarno, tranzistorje«, skratka, zle demone tehnokratizma, ki jih poimenuje z atributi: umazani, zli, sivi duhovi. Govorica rituala, s katerim vzpostavlja Darinka porušeno emocionalno vez med zemljo in kozmosom, poteka usklajeno z nebesedno govorico, ki predstavlja prisotnost kozmičnih sil v bučanju vetra, v ritualni glasbi in plesu Darinke, ki z gibi izumrlega plazilca prestopa meje realnosti. Posebna ritualna govorica je namenjena tudi barvam in vonju. Govorica vedno prisotne zelene in vijolične barve je govorica ravnotežja kozmosa, govorica misterija reinkarnacije in upanja na ponovno harmonijo v razmerju med smrtniki in rečmi. Vonj smrekovih vej, s katerimi je obdano Darinkino bivališče, pa sovpada s svojo govorico, saj je smreka starodavni simbol prisotnosti prednikov, ki si skupaj z živimi delijo prostor bivanja tako, da ostajajo v rečeh. Zato se Darinka nenehno obdaja s smrečjem, z vejami jelke, da lahko ostaja povezana z rečmi, z njihovo prisotno bitjo. Njen poslednji nagovor reči poteka v osmem prizoru, v katerem poskuša Darinka s svojo ritualno govorico še zadnjič vzpostaviti porušeno ravnotežje s kozmosom in kliče reči v odrešujočo prisotnost. Darinka nagovarja brin in ga prosi, naj jo sprejme v svoje deblo, da bo svetila v deblu, se pretakala v drevesnem soku in tam čakala na vijoličasto in rumeno svetlobo, na svatbo Sonca in Zemlje. Sredi teh zanosnih besed iztrgajo Darinko iz zamaknjenja in postane žrtev brutalnega nasilja potrošniške družbe. Od tod dalje izgubi govorica svojo primarno, emocionalno vlogo, vlogo klica po harmoniji sobivanja med smrtniki in rečmi. Darinka, ki sluti svojo tragiko, kliče brin, simbol nesmrtnosti, naj jo sprejme vase, v svoje deblo, ki simbolizira solarno moč. Darinka se želi zlit z davnimi, a vedno prisotnimi rečmi, želi vstopiti v

mogočni red kozmosa, ki ga med drugim simbolizira tudi rumena barva, barva moči in kraljestva mrtvih. Darinka, čarovnica iz Zgornje Davče, je edina junakinja, ki zmore nagovoriti kozmične sile; edina je, ki sluti kataklizmo zaradi porušenega ravnotežja v kozmosu, zato je odstranjena iz stehnezirane družbe. Skušaja sicer opozoriti na bližajočo se katastrofo, vendar je nihče ne poslušaja. Z njenim tragičnim koncem je za vedno utihnila govorica kot klic emocije.

Govorica rituala opravljaja pomembno funkcijo v Šeligovem dramskem opusu, še posebej v dramah *Čarovnica iz Zgornje Davče* in *Kamenje bi zagorelo*. Glede na svojo sporočilnost je ritualna govorica izpostavljena na najpomembnejših mestih dramskega dogajanja, tam, kjer se neposredno soočita determiniran bivanjski prostor v svoji strogi racionalnosti in želja po transcendenci. Soočenje obojega pa predstavlja ritual s svojo specifično besedno in nebesedno govorico, ki je v najglobljem pomenu govorica emocije, davno pozabljen nagovor sobivanja med smrtniki in rečmi. Nagovor reči, njihove biti, lahko poteka samo v simbolni govorici, ki ji je kot mitični govorici dana sposobnost pranagovora. Pranagovor je v času stroge racionalnosti izginil iz sporazumevanja, kajti čas odsotne emocije smrtniku ne omogoča več, da bi se s klicem in nagovorom približal rečem in jih povabil v sobivanje. Tragika časa je torej tista resnica, iz katere izhajaja Šeligova drama, kjer opravljaja ritual posebno stilno vlogo. V tekstu je namreč z ritualno govorico poudarjena tragika dveh govoric: pozabljene mitične in izpraznjene potrošniške. Mitična govorica se z bogastvom mnogopomenskosti v simbolih obrača do narave in kozmosa, do živih in mrtvih. Vsakdanja potrošniška govorica pa je tragično prazna v svojem poimenovanju sodobne tehnike, prehrabnenih artiklov in izrabljenih fraz. Iz te govorice ne odzvanja več klic po sobivanju, kajti sodobna stehnezirana govorica je rezultat časa, ki je zavestno potrgal temeljne vezi med smrtniki in rečmi. To je resnica bivanja, ki je izpostavljena v Šeligovi drami, zato je ritual postavljen v vrh dramskega dogajanja, da s silovitostjo emocije vsaj za nekaj časa iztrga govorico iz njene racionalnosti in jo usmeri nazaj k prazviru. Zaradi svoje emocionalnosti je ritualna govorica tisti element, ki omogoča poetičnost drame, saj je približana pesniški govorici, ki s svojo simboliko, kot ugotavlja Heidegger, kliče bit v prisotnost in tako skuša vedno znova vzpostaviti porušeno razmerje četverja.

Viri in literatura

- Maurice CHEVALIER, 1993: *Slovar simbolov*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
Martin HEIDEGGER, 1995: *Na poti do govorice*. Ljubljana: Slovenska matica.
Martin HEIDEGGER, 1997: *Bit in čas*. Ljubljana: Slovenska matica.
Friedrich NIETZSCHE, 1995: *Rojstvo tragedije iz duha glasbe*. Ljubljana: Karantanija.
Marcel PROUST, 1987: *V Swannovem svetu*. Ljubljana: CZ.
Rudi ŠELIGO, 1978: *Čarovnica iz Zgornje Davče*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

